

Іван Степанович Волошук,
доктор педагогічних наук,
головний науковий співробітник
відділу підтримки обдарованості
та міжнародної співпраці
Інституту обдарованої дитини
НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 37.015.3

СТРУКТУРА І ЗМІСТ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

В исследовании проблем творчества важное место занимают вопросы, связанные с творческим потенциалом личности, который в научных целях удобно представлять структурно и содержательно. При этом следует отметить, что если относительно структурно-содержательного представления творческого потенциала личности в научных кругах достигнуто согласия, то в отборе структурных компонентов и в их содержательном наполнении научного консенсуса пока достичь не удалось.

Ключевые слова: творческий потенциал, структура творческого потенциала, содержательное наполнение компонентов творческого потенциала, личность, вариативность творческого потенциала

In a study of creative problem important place have issues related to individual creativity potential, which is convenient for scientific purposes to represent structurally and substantively. It should be noted that if it is reached the agreement relative structural and meaningful representation of creative potential in the scientific community, then the selection of the structural components and their content has yet to be achieved of scientific consensus.

Key words: creativity potential, creativity potential structure, content filling for components of creativity potential, personality, creativity variability

За результатами дослідження [1] виявлено і проаналізовано атрибути, які відповідають за творчу продуктивність, що у кінцевому випадку дало змогу перевірити структурно-змістову модель творчого потенціалу індивіда. Аналіз виконано з врахуванням результатів досліджень проблем внутрішньої мотивації, набуття досвіду, когнітивного стилю та індивідуальної творчості. Одержані результати засвідчили, що інноваційний стиль і внутрішня мотивація пов'язані з творчістю, якщо користуватись цими самооцінками. Крім того, накопичення атрибутів, кожний з яких позитивно позначається на творчості, як припускалось у дослідженні, більше впливає на творчість, ніж окремо розглянуті компоненти. У зазначеному дослідженні, шляхом застосування клас-терного аналізу, запропоновано таксономії індивідів, залежно від їхніх індивідуальних особливостей. Як результат, виокремлено три групи, що відрізняються за творчою продуктивністю.

У визначенні структури творчого потенціалу та змістового наповнення його компонентів, дослідники часто послуговуються думкою експертів, зокрема, науково-педагогічних працівників вищої школи, учителів середніх навчальних закладів тощо. Як приклад, можна розглянути дослідження [2], спрямоване на вивчення сприйняття вчителями творчих учнів і, засноване на ідентифікації особливостей особистості, пов'язаних з творчістю. У цьому дослідженні залученим вчителям запропонували виокремлені типові характеристики творчої особистості. Після цього з'ясувалося, як

вони застосовують типові характеристики творчої особистості до дітей, яких навчають. З цією метою залученим до дослідження запропонували назвати улюблених та не улюблених учнів і описати властиві їм характеристики. З'ясувалося, що судження щодо улюбленого учня негативно корелює з характеристиками творчої особистості; нелюбленого учня позитивно корелює з характеристиками творчої особистості. Як бачимо, учні, які демонструють творчі характеристики є непривабливими для вчителів.

Продовження зазначеного дослідження присвячене з'ясуванню причин суперечності між описаними вище результатами і самозвітами вчителів, за якими вони працюють з творчими дітьми. У повторному дослідженні вчителям запропонували окреслити портрет творчої особистості. Окреслені характеристики порівняли з портретами улюблених і нулюблених учнів, описаних попередньо. За результатами порівняння дійшли висновку, що має місце тенденція більшої кореляції улюблених учнів у порівнянні з нулюбленими з моделлю творчої особистості, сформованою вчителями. При цьому, запропонована концепція творчості, відрізнялася від концепції, якою вони керувалися на початку дослідження.

В аналогічному дослідженні [3] учителям початкової і середньої школи (Гонконг) пропонувалося скласти список характеристик творчих і нетворчих учнів. Їхні відповіді, в середньому по 4 – 5 творчих і нетворчих характеристик, були узагальнені у 42 творчих і 33 нетворчих властивостях, рисах тощо. Частіше серед

творчих ознак називалися уява, постійне запитування, швидкість у відповідях, активність, високі інтелектуальні здібності. До частіше висловлених не творчих ознак належать несміливість, брак упевненості, конформізм. У цьому дослідженні зібрано також дані, які дозволяють стверджувати, що китайські вчителі вважають деякі характеристики творчих учнів, як соціально небажані.

Теорія К. Дабровського (K. Dabrowski), в якій креативні особистості описуються в термінах «надмірна чутливість» і «потенціал розвитку», певною мірою сприяє узгодженню досліджень творчості [4]. Зазначена теорія розглядає психологічну напругу і занепокоєння, як такі, що необхідні для психічного розвитку особистості. Ці «руйнівні» процеси, таким чином, розглядаються, як «позитивні», в той час, як особистості, які не проходять через позитивну дезінтеграцію, можуть залишатися протягом усього життя в стані «первинної інтеграції». Із зазначеним автором, просування в зону дезінтеграції, перехід на більш високі рівні розвитку ґрунтується на потенціалі розвитку, в тому числі на надмірній чутливості та вище середнього значення реакції на подразники.

Серед досліджень, присвячених проблемі структури і змісту творчого потенціалу особистості, помітно виокремлюються акценти, спрямовані на потребу унікальності, мотивації творчої активності та ціннісних орієнтацій.

Диспозиційний внесок потреби унікальності, творчість розглядається у дослідженні [5]. У цьому дослідженні на формування потреби унікальності у творчості спрямовувалися: перелік творчих досягнень; демонстрація складних візуальних фігур (міра схожа на Barron-Welsh Art Scale), використання нетрадиційних асоціацій слова. Оцінка творчої продукції/продуктів (малювання, письмо, фоторепортаж і яскравість мрії) засвідчила ефективність використаних факторів впливу на формування потреби у творчій унікальності.

Аналіз свідчить, що хоча увага дослідників в основному приділяється творчим індивідам, їхнім продуктам/продукції, різним аспектам творчості (таким, як дивергентне мислення), а також оточенню і ситуаціям, що сприяють або обмежують творчу діяльність, з поля зору випадає той факт, як ці компоненти сходяться у процесі творчої діяльності.

Основні питання, розглянуті у дослідженні [6], стосуються ролі саморегулювання у той час, як діти зайняті малюванням реальних і вигаданих об'єктів. Дослідження спрямовувалось на вивчення впливу розмови (наприклад, спонтанне самостійне спрямування розмови), малювання реальних і вигаданих предметів із залученням 108 дітей (36 першокласників, 36 третьокласників і 36 п'ятикласників). Результати дослідження показали відмінності у використанні приватної розмови (в цілому і за підтипами) учасників для цілей саморегулювання, залежно від типу завдання (реальний або вигаданий предмет), класу і творчого рівня учасників.

Ф. Баррон припустив, що центральним елементом у формах творчості є вимога бути творчим, розглядаючи творчість, як серцевинну цінність. Виходячи з таких міркувань та теорії Н. Шварца, автори дослідження [7] перевірили передбачення, згідно з яким особистості володіють системою різних цінностей, залежно від рівня власних творчих здібностей. У зазначеному дослідженні студенти університету (278 осіб) працювали з Schwartz Values Survey, а також звітували про міру власних творчих досягнень. 134 учасники дослідження, запропонували три творчі продукти, що упорядковані із застосуванням методу згоди. Відповідно до передбачення, творчі досягнення і продукти/продукція корелюють не тільки з самоспрямованим ціннісним композитом, але й з універсалізмом та стимуляцією. При цьому, досягнення і продукти/продукція корелюють негативно з ціннісними традиціями, безпеки і сили. Це дозволяє констатувати, що творчість заснована на цінностях, і підтримує модель динамічної структури цінностей Н. Шварца, як передвісника поведінки особистості.

Центральними компонентами творчого потенціалу особистості є її здатність дивергентно і конвергентно мислити, комбінувати елементами думки. Творче мислення вмикає генерування нового (за допомогою дивергентного мислення) та оцінку новизни (завдяки конвергентному мисленню). При цьому вільне продукування множинності, через необмежене дивергентне мислення, пропонує обіцянки легкості у творчості, але ризикує генерувати тільки квазітворчі або псевдотворчі продукти/продукцію, якщо воно неадаптоване до реальності. У практичних ситуаціях одне дивергентне мислення може викликати проблеми, у тому числі безрозсудні зміни. Тим не менш, не припустимо абсолютизувати і конвергентне мислення. Творчості не сприяє, як низький, так і високий рівень розвитку кожного із зазначених видів мислення. Як вони спільно працюють можна зрозуміти з точки зору стилів мислення або фаз в генеруванні творчих продуктів [8]. Для визначення більш значущих рис, що характеризують дивергентне мислення, У.-Й. Хо (W.-Y. Ho) [9] піддає кластерному аналізу дані, отримані шляхом використання Williams's Creative Thinking Tests.

У наступному дослідженні [10] з'ясовуються індивідуальні відмінності в когнітивних здібностях, що сприяють розв'язанню інсайтних проблем. Разом з тим, запропоновано модель, що описує три типи когнітивних здібностей, які сприяють інсайту: 1) конвергентне мислення; 2) дивергентне мислення; 3) руйнування структури. Цю модель протестовано на вибірці (n = 108), шляхом встановлення зв'язку між досягненнями у розв'язуванні інсайтних проблем та зазначеними здібностями.

Отже, аналіз показав, що згадані здібності прогноують інсайт. У виконаному дослідженні конвергентне мислення поділено на вербальний інтелект і робочу пам'ять, які прогноують інсайт незалежно один від одного, і дивергентного мислення та руйнування структури. В цілому, порівняння розв'язування

інсайтних та неінсайтних проблем дозволяє стверджувати, що тільки розв'язування інсайтних проблем унікально пов'язане з дивергентним мисленням та руйнуванням структури.

Наявні дані [11] свідчать про те, що поєднання і реорганізація існуючих структур знань відіграє важливу роль в генерації нових ідей. У дослідженні 155 студентів розв'язували 12 проблем на комбінування категорій. Планом дослідження передбачалась можливість впливу на оригінальність комбінування категоріями шляхом застосування операцій ідентифікації, відображення і розроблення. У процесі дослідження змінювався також зв'язок між представленими категоріями. За його результатами з'ясувалось, що якість розв'язання проблеми перебуває під впливом взаємопов'язаності категорій і в умовах, що обмежують вільні стосунки, категорії розроблення. Знайдено також, що ідентифікація і відображення об'єктів впливають на оригінальність рішення, але не на його якість.

Р. Стернберг (R. Sternberg) [12] дійшов висновку, що особистості є творчими, завдяки володінню набором розв'язків типових проблем і презентує 10 типових розв'язків, які використовують у процесі творчого розв'язання проблем.

Чільне місце у структурі творчого потенціалу особистості відводиться уяві. Вважають, що творчість в уявній парадигмі пов'язана з процесами комбінаційної гри і відкриття. Відкриття відіграє важливу роль у творчості, так, як це процес розрізнення, оцінки та інтерпретації цінностей психічної конструкції. Вважається також, що творчі особистості є більш проникливими, що дає підстави висловити припущення, люди з творчою уявою швидше в інтерпретації і пошуку альтернативних інтерпретацій неоднозначних фігур у порівнянні зі звичайними.

Експериментальній перевірці цього припущення присвячено дослідження [13]. Його автор акцентує увагу на затримці і відкритті у сприйнятті та ментальній уяві, виміряних на завданнях з поєднання фігур. Одержані дані підтверджують припущення про те, що люди з творчою уявою більш здатні в інтерпретації неоднозначних фігур і, що вони швидше у своїх відкриттях у порівнянні зі звичайними особистостями.

У дослідженні [14] суб'єкти продукували фрази або абзаци (описи до зображень), що були значущими/оригінальними, значущими/неоригінальними, незначущими/неоригінальними. Потім вони писали оповідання, використовуючи ці фрази і абзаци. Результати показали, що учасники, розміщені у групі 1 і 2, написали історій значно більше, ніж суб'єкти у групі 3, а суб'єкти у групі 2 написали оригінальних історій значно більше, ніж суб'єкти у групі 3. Крім того, ці відмінності пов'язані з якістю смислу і своєрідністю ранніх ідей. До того ж, сприйнята емоційна важливість фраз оповідань помірно пов'язана з психологічним змістом. Останнє є свідченням того, що сприйняття читачем портретних зображень може бути необхідним для отримання емоційно важливих ідей.

Творчий потенціал особистості характеризується готовністю працювати у зоні ризику. Схильність до ризику, як індивідуальна відмінність, готовність йти на ризик відображає готовність особистості обґрунтовано ризикувати в роботі і позиціонується, як важливий фактор впливу на творчу поведінку. Результати польових досліджень [15] показують, що схильність до ризику є значущим провісником творчості особистості і, опосередковує відносини між заохоченням і творчістю.

Творчість передбачає створення нових продуктів/продукції, що оцінюються, як автором, так і громадськістю. Ризик, пов'язаний з пошуком нових форм та змісту, збільшує ймовірність продукту/продукції бути оціненим, як творчий. Доказом зазначеного є результати дослідження [16], в якому, після розгляду історичних випадків декількох успішних пісенних творів, автори показують, що вищий рівень творчості пов'язаний з бажанням висловити нові ідеї, а також готовністю неодноразово стикатися і пристосовуватися до можливих невдач.

С. Ван Хук (C. Van Hook) і Д. Тегано (D. Tegano) [17] досліджують зв'язок між творчістю і конформністю. У дослідженні взяли участь 45 дітей дошкільного віку. Творчість оцінювали за допомогою Multidimensional Stimulus Fluency Measure, завдань на оригінальність мислення. Дві форми конформності (соціальний і безособовий конформізми) оцінювалися за допомогою тесту Starkweather Social Conformity Test та Starkweather Form Boards Test, відповідно. За результатами дослідження, підтверджено гіпотезу криволінійного взаємозв'язку між конформністю та творчістю для соціальної конформності. Висококонформні і неконформні діти не набирають високі бали з творчості, як ті, кому властива свобода у вираженні думок (тобто ті, хто не слідує моделям конформності чи неконформності). Використання хі-квадрат аналізу дозволило виявити значно більше дітей з високим творчим потенціалом і свободою висловлювання думок, у порівнянні з дітьми з низькою творчістю та конформних/неконформних у групі.

Тобто, значно менше дітей виявлено з *низькою конформністю/низькою творчістю* та більше з *низькою конформністю/високою творчістю*, ніж очікувалося. Необхідно зазначити, що за результатами виконаного дослідження, можливо, через нечутливість інструментарію для оцінки конформності, не зафіксовано відмінностей в безособовій конформності. На основі зазначеного, робимо висновок, що свобода слова може розглядатися, як важлива риса особистості у виявленні і розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку.

Окремий блок компонентів творчого потенціалу можна утворити з властивостей, що характеризують здатність особистості зберегти власне «Я», психічну рівновагу тощо. Дві вибірки студентів коледжу (по 40 осіб у кожній) ідентифікувалися, як особи з високим та низьким рівнями творчого потенціалу на основі їхніх досягнень, за результатами використання низки

засобів діагностики творчості, що містять як тести творчості, так і актуальну творчу продукцію/продукт, таку, як поезія [18]. Упорядковані на основі рівня розвитку творчого потенціалу студенти залучались до інтерв'ювання. Відеозаписи інтерв'ю оцінювалися на предмет використання 15 стилів захисту власного «Я». Результати аналізу показали, що 13 стилів захисту власного «Я», в середньому, статистично відрізняються для зазначених двох груп студентів. При цьому, високотворчі студенти отримали вищі оцінки з фантазії, відхилення від визначеної ролі, членування, зміни місця, формування реакції, інтелектуалізації, гумору, придушення, сублимації. Ці ж студенти набрали нижчі бали з проектування, пасивної агресивності, репресії та альтруїзму.

Дослідженням [19] встановлено відмінності у тривозі та захисних механізмах для різних категорій індивідів. Для його розв'язання відібрано дві групи учасників по 12 осіб у кожній, які набрали найбільшу або найменшу кількість балів за результатами тестування творчих здібностей. До дослідження залучались особи чоловічої статі, які піддавались діагностиці за допомогою тесту захисного механізму та заповнювали опитувальник тривоги. Результати засвідчили, що група з вищими творчими здібностями характеризується більшою тривогою, у порівнянні з групою з нижчими творчими здібностями. Крім того, перша група використовує більшу кількість захисних категорій, у порівнянні з другою. До того ж, кількість захисних категорій позитивно корелює з швидкістю пропонування ідей.

Ефективність творчої діяльності визначається співвідношенням *продукування ідеї – оцінка ідеї*. У дослідженні [20] презентується гіпотеза, за якою різні відношення *ідея – оцінка* (I – O) є оптимальними для творчого розв'язання проблем у різних сферах діяльності і наводяться дані польового дослідження (n = 622), що її підтверджують. Як і очікувалося, вищі I – O відношення притаманні діяльності, класифікованій, як наукові дослідження; більш низькі співвідношення зафіксовано для діяльності, класифікованій, як застосування розв'язків; помірні значення зазначеного відношення характерні для діяльності, класифікованій, як управління неприбутковими організаціями.

Хоча структурно творчий потенціал особистості інваріантний щодо статі, змістове наповнення його компонентів в окремих випадках визначається статевою специфікою. Біографічні відомості про жінок, авторів більш популярних пісень у період з 1960 по 1990 рік, показує, що цій групі музично творчих жінок характерні такі ознаки: бути першою або другою дитиною у сім'ї; музична скоростиглість; проживання поруч або переїзд до культурної Мекки; належність до прошарку нижче середнього класу; рання втрата батьків; менший дохід, ніж дозволяє ступінь бакалавра; залишення домівки до 19 років; проблеми у стосунках з чоловіками після того, як досягається фінансовий успіх; співпраця у музичних проектах (як правило, з чоловіками); наявність менше середньої

кількості дітей; проблеми з запис-компаніями і менеджерами; вираження продуктивності, через участь у благодійних заняттях; притаманність психічних розладів; недостатня феміністична ідентифікація; здатність до успішних повернень після періодів перерви [21].

У дослідженні [22] звертається увага на вплив позитивних випадкових подій у кар'єрі успішних жінок у традиційно чоловічих галузях, наприклад, оркестрового диригування. Типові інтуїтивні і псевдоінтуїтивні моделі у сфері виконавського мистецтва ілюструються історичними випадками стосовно деяких видатних жінок, засвідчених засобами масової інформації.

Змістове наповнення структурних компонентів творчого потенціалу зазнає дії з боку часового фактора. У дослідженні [23] художники-графіки працювали з відкрито-закритими опитувальниками, присвяченими з'ясуванню впливу віку на творчу діяльність. Окремі питання стосувалися змін у творчості з точки зору якості та кількості робіт, джерел нових ідей, а також підходів до розв'язання мистецьких завдань. Залучені до дослідження висловлювалися щодо впливу фізичної та сенсорної втрат на їхню роботу і спричинених ними відмінностей від молодих художників.

Контент-аналіз письмових записів художників, а також рейтинги їхніх робіт дають високу позитивну картину впливу віку на художню творчість. Кількість робіт з віком збільшується, їх якість підвищується, зазнають позитивних змін ідеї художників та їхні підходи до розв'язання мистецьких завдань. Передбачувані недоліки старіння у значній мірі виявилися недоречними або такими, які можна побороти. Позитивні погляди на старіння, у рівній мірі, стосуються як чоловіків, так і жінок.

У. Кроз'єр (W. Crozier) [24] спирається на біографічні та бібліографічні документальні матеріали у дослідженні індивідуальних відмінностей продуктивності праці британських письменників ХХ-го століття. За результатами аналізу з'ясувалося, що на основі тривалості літературної діяльності можна передбачити результат літературної роботи. Значна частина дисперсії у результатах літературної діяльності не може бути пояснена тривалістю кар'єри. Вікові тенденції в продуктивності схожі на ті, що передбачаються моделлю обробки інформації, але існують відмінності у тенденціях менш та більш плідних авторів.

У дослідженні [25] порівнюються досягнення учнів 6-го класу та студентів університету з розв'язування творчих завдань (реальних проблем, геометричних і вербальних завдань). За результатами порівняння з'ясувалось, що студенти краще розв'язують реальні проблеми, але поступаються учням у розв'язуванні завдань з геометричними фігурами. За результатами розв'язування вербальних завдань зазначені групи не відрізнялися. Наведені результати інтерпретуються, з точки зору взаємодії між структурою завдання і базою знань. Знання підвищує продуктивність з багатих

на творчість завдань, в той час, як функціональна закріпленість може з'явитися в завданнях, не переобтяжених знаннями.

Дослідження з розвитку творчих здібностей, як правило, зосереджені на учнях початкової школи. При цьому, більшість досліджень вказують на зниження творчих здібностей у 4-му класі. Величина зазначеного зниження залежить від типу і акценту оцінного інструментарію. У дослідженні [26] з'ясовано тенденції змін творчих здібностей для учнів 4-го – 9-го класів. За результатами аналізу зроблено висновок про суттєві відмінності у творчості, пов'язані з кивими відмінностями почуттів.

Використані літературні джерела

1. Muoz-Doyague M. F., Gonzalez-Ivarez N., Nieto M. An Examination of Individual Factors and Employees' Creativity: The Case of Spain // *Creativity Research Journal*. – 2008. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=20-v2020>. – № 1. – P. 21 – 33.
2. Westby E. L., Dawson V. L. Creativity: Asset or Burden in the Classroom? // *Creativity Research Journal*. – 1995. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=8-v88>. – No.1. – P. 1 – 10.
3. Chan D.W., Chan L.-K. Implicit Theories of Creativity: Teachers' Perception of Student Characteristics in Hong Kong // *Creativity Research Journal*. – 1999. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=12-v1212>. – № 3. – P. 185 – 195.
4. Culross R. R. Developmental Potential among Creative Scientists // *Gifted and Talented International*. – 2008. – Vol. 23. – No. 1.
5. Dollinger S. J. Need for Uniqueness, Need for Cognition, and Creativity // *The Journal of Creative Behavior*. – 2003. – Vol. 37. – № 2. – P. 99 – 116.
6. Matuga J. M. Situated Creative Activity: The Drawings and Private Speech of Young Children // *Creativity Research Journal*. – 2004. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=16-v1616>. – № 2 – 3. – P. 267 – 281.
7. Dollinger S. J., Burke Ph. A., Gump N. W. Creativity and Values // *Creativity Research Journal*. – 2007. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=19-v1919>. – № 2 – 3. – P. 91 – 103.
8. Cropley A. In Praise of Convergent Thinking // *Creativity Research Journal*. – 2006. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=18-v1818>. – № 3. – P. 391 – 404.
9. Ho W.-Y. Using Kohonen Neural Network and Principle Component Analysis to Characterize Divergent Thinking // *Creativity Research Journal*. – 2004. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=16-v1616>. – № 2 – 3. – P. 283 – 292.
10. DeYoung C. G., Flanders J. L., Peterson J. B. Cognitive Abilities Involved in Insight Problem Solving: An Individual Differences Model // *Creativity Research Journal*. – 2008. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=20-v2020>. – № 3. – P. 278 – 290.
11. Baughman W. A., Mumford M. D. Process-Analytic Models of creative Capacities: Operations Influencing the Combination-and-Reorganization Process // *Creativity Research Journal*. – 1995. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=8-v88>. – № 1. – P. 37 – 62.
12. Sternberg R. J. Identifying and Developing Creative Giftedness // *Roeper Review*. – 2000. – Vol. 23. – No. 2. – P. 60 – 64.
13. Riquelme H. Can People Creative in Imagery Interpret Ambiguous Figures Faster than People Less Creative in Imagery? // *The Journal of Creative Behavior*. – 2002. – Vol. 36. – № 2. – P. 105 – 116.
14. Pavlik L. Structured Imagination and the Writing of Creative Stories // *The Journal of Creative Behavior*. – 2002. – Vol. 36. – № 2. – P. 117 – 137.
15. Dewett T. Exploring the Role of Risk in Employee Creativity // *The Journal of Creative Behavior*. – 2006. – Vol. 40. – № 1. – P. 27 – 45.
16. Marade A. A., Gibbons J. A., Brinthaup Th. M. The Role of Risk-Taking in Songwriting Success // *The Journal of Creative Behavior*. – 2007. – Vol. 41. – № 2. – P. 125 – 149.
17. Hook C. W. Van, Tegano D. W. The Relationship Between Creativity and Conformity Among Preschool Children // *The Journal of Creative Behavior*. – 2002. – Vol. 36. – № 1. – P. 1 – 16.
18. Domino G., Short J., Evans A., Romano P. Creativity and Ego Defense Mechanisms: Some Exploratory Empirical Evidence // *Creativity Research Journal*. – 2002. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=14-v1414>. – № 1. – P. 17 – 25.
19. Carlsson I. Anxiety and Flexibility of Defense Related to High or Low Creativity // *Creativity Research Journal*. – 2002. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=14-v1414>. – № 3–4. – P. 341 – 349.
20. Basadur M. Optimal Ideation-Evaluation Ratios // *Creativity Research Journal*. – 1995. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=8-v88>. – № 1. – P. 63 – 75.
21. Sicoli M. L.C. Life Factors Common to Women Who Write Popular Songs // *Creativity Research Journal*. – 1995. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=8-v88>. – № 3. – P. 265 – 276.
22. Chumaceiro C.L.D. de. Serendipity and Pseudoserendipity in Career Paths of Successful Women: Orchestra Conductors // *Creativity Research Journal*. – 2004. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=16-v1616>. – № 2–3. – P. 345 – 356.

23. Lindauer M. S., Orwoll L., Kelley M. C. Aging Artists on the Creativity of Their Old Age // *Creativity Research Journal*. – 1997. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=10> - v1010. – № 2–3. – P. 133 – 152.

24. Crozier W. R. Age and Individual Differences in Artistic Productivity: Trends Within a Sample of British Novelists // *Creativity Research Journal*. – 1999. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=12> - v1212. – № 3. – P. 197 – 204.

25. Wu C. H., Cheng Y., Ip H. M., McBride-Chang C. Age Differences in Creativity: Task Structure and Knowledge Base *Creativity Research Journal*, 2005. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=17> - v1717. – № 4. – P. 321 – 326.

26. Claxton A. F., Pannells T. C., Rhoads P. A. Developmental Trends in the Creativity of School-Age Children // *Creativity Research Journal*, 2005. – Vol. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t775653635~db=all~tab=issueslist~branches=17> - v1717. – № 4. – P. 327 – 335.

